

*До спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02
в Інституті економіко-правових досліджень НАН України
01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60*

ВІДГУК

**офіційного опонента, кандидата юридичних наук, доцента
Ільющенко Ганни Володимирівни на дисертацію Загородньої Наталі
В'ячеславівни на тему «Джерела господарського процесуального права»,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-
процесуальне право**

Актуальність теми дослідження. Основними тенденціями розвитку сучасних правових систем є їх зближення, уподібнення правового регулювання під впливом міжнародних правових стандартів. Ці процеси властиві і правовій системі України та, зокрема, джерелам господарського процесуального права, у яких простежуються суттєві зміни, зумовлені європейською правовою інтеграцією. З урахуванням змін економічних, соціальних та політичних умов життя українського суспільства, що відбулися протягом остатнього часу, а також у зв'язку з прийняттям оновлених процесуальних кодексів, що набрали чинності 15 грудня 2017 року, у тому числі Господарського процесуального кодексу України, виникла необхідність звернення до однієї з основних теоретико-прикладних проблем господарського процесуального права – розуміння джерел права.

Ефективне правосуддя, досягнення справедливого судочинства та належний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб, держави у господарському судочинстві є можливим лише за наявності досконалої системи джерел господарського процесуального права.

В науковій літературі дослідження джерел господарського процесуального права мають здебільшого обмежений або супутній характер

в межах розв'язання інших прикладних завдань та наукових проблем. У сучасній науці господарського процесуального права комплексного дослідження джерел господарського процесуального права, з урахуванням викликів судової реформи, на монографічному рівні не проводилося. Разом з цим, низка невирішених проблем як теоретичного, так і практичного характеру, пов'язаних із удосконаленням джерел господарського процесуального права, залишилися поза увагою науковців та потребують вирішення.

Необхідність розв'язання ряду практичних питань формування та застосування джерел господарського процесуального права також зумовлена потребою наукового обґрунтування вдосконалення господарського судочинства. Зокрема, на науково-теоретичному та практичному рівнях потребують вирішення питання щодо: основних параметрів дії джерел господарського процесуального права та уточнення правил і меж їх дії; розкриття поняття системи джерел господарського процесуального права з обґрунтуванням окремих її складових; аналізу та доопрацювання загальних положень щодо системи господарського процесуального законодавства; впливу інтеграційних процесів на джерела господарського процесуального права; з'ясування місця джерел міжнародного права в розвитку господарського процесуального права; аналізу загальних положень щодо імплементації джерел міжнародного права в систему господарського процесуального права. В цьому контексті обрання теми дослідження заслуговує підтримки, адже вона є актуальною для правової науки і за своїм предметом та поставленою метою заповнює існуючу прогалину в теорії господарського процесуального права.

Вказані обставини визначають актуальність і доцільність теми дисертаційного дослідження Н.В. Загородньої «Джерела господарського процесуального права», яке присвячено розвитку теоретичних положень щодо джерел господарського процесуального права та розроблення

пропозицій стосовно удосконалення відповідного законодавства з урахуванням євроінтеграційних процесів.

Про практичну та наукову актуальність проведеного дисертаційного дослідження свідчить його взаємозв'язок з науковою програмою: робота виконана згідно з планом науково-дослідної роботи Інституту економіко-правових досліджень НАН України у межах теми: «Модернізація господарського законодавства як передумова сталого розвитку України» (державний реєстраційний № 0117U002308), де авторкою проведено дослідження джерел господарського процесуального права та запропоновано шляхи удосконалення господарського процесуального законодавства з метою ефективного розгляду господарських спорів.

Новизна результатів наукового дослідження Загородньої Н.В. зумовлена актуальністю теми, метою та завданнями дослідження, і полягає у тому, що вперше у вітчизняній науці господарського процесуального права розроблено нові та доопрацьовано відомі раніше положення про джерела господарського процесуального права, а також обґрунтовано пропозиції з удосконалення відповідного законодавства.

Визначальним для дисертаційної роботи є те, що авторка дисертації спромоглася поглибити вчення про джерела господарського процесуального права. Одержані наукові результати є достатньо обґрунтованими і в своїй більшості заслуговують на підтримку, зокрема, щодо:

введення в обіг категорії «квасіджерела» як складової системи джерел господарського процесуального права, які виникають як результат правозастосовної діяльності, санкціоновані державою та можуть упорядковувати питання щодо вирішення спору в судах господарської юрисдикції на принципі субсидіарності відносно субстанціональних (основних, базисних) джерел господарського процесуального права (с. 112–113, 131 дисертації);

визначення поняття джерел господарського процесуального права як формалізованих та/або неформалізованих засобів зовнішнього вираження

господарського процесуального права, які мають юридичну силу і практичну придатність для регламентації судочинства в судах господарської юрисдикції, шляхом прямого санкціонування з боку держави або відсилання до певного джерела права (с. 62–63 дисертації);

розроблення поняття процесуальної інтеграції як процесу зближення типів здійснення правосуддя, у формі гармонізації та/або уніфікації комплексу процесуальних норм, які забезпечують організацію та функціонування господарського судочинства з метою підвищення ефективності судового захисту суб'єктів господарювання, фізичних осіб, держави (с. 164–165 дисертації);

розвитку джерел господарського процесуального права шляхом доповнення їх нормами *jus cogens* з метою реалізації принципу верховенства права в господарському судочинстві (с. 183 дисертації);

обґрунтування, що рішення Європейського суду з прав людини як джерело господарського процесуального права, має такі характеристики, як: 1) одночасність вирішення конкретного правового спору та тлумачення основних положень Конвенції (с. 199 дисертації); 2) можливість відхилення від положень власної практики (с. 204 дисертації); 3) обмеженість рамками Конвенції (с. 206 дисертації); 4) складний і різноманітний суб'єктний склад застосування як джерела права (конвенційні органи, країни – учасниці Конвенції, господарські суди, інші суб'єкти правозастосування) (с. 202 дисертації);

розвитку положення щодо реалізації права на перегляд судового акту за нововиявленими або виключними обставинами в господарському судочинстві на підставі визнання Конституційним судом України неконституційним (конституційним) процесуального закону, застосованим судом при вирішенні справи (якщо рішення суду ще не виконано) в частині встановлення ймовірності: а) зворотної дії процесуального закону; б) впливу на процесуальну можливість та допустимість самого перегляду (с. 95 дисертації);

розширення часових меж дії господарського процесуального закону, а саме: дія в часі не тільки на момент вчинення відповідної процесуальної дії, розгляду, вирішення справи, а й під час перегляду, виконання судових рішень та судового контролю за їх виконанням (с. 86–88 дисертації).

Робота містить доволі ретельний аналіз джерел господарського процесуального права та розроблених пропозицій щодо їх удосконалення. Значна частина цих пропозицій придатна до практичного втілення як у законотворчості, так і для використання у правозастосовній діяльності. Робота містить й інші позитивні положення та висновки, які відображено в дисертації та авторефераті, наукова новизна яких визначається також особистим авторським підходом до вирішення актуальної правової проблеми.

Обґрунтованість і достовірність результатів дисертаційного дослідження підтверджується проведенням дисертанткою аналізом господарського процесуального законодавства України, спеціальної літератури з тематики дослідження, законодавства зарубіжних країн, правозастосовної практики. Структура дисертації Загородньої Н.В. відповідає поставленим цілям та завданням дослідження, а виклад його результатів здійснено на належному науково-методичному рівні.

Наукові висновки, положення та рекомендації, що містяться в дисертації Загородньої Н.В., із достатньою повнотою знайшли відображення в 16 наукових працях: 5 статей – у фахових наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз, 1 стаття в науковому періодичному виданні іншої держави, 8 публікацій за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій і 2 публікації за матеріалами всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Дисертанткою застосовані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, які використовуються в юридичній науці: діалектичний, історичний, порівняльно-правовий, формально-логічний, метод спостереження, індукції і дедукції.

Теоретичне та практичне значення результатів проведеного дослідження полягає у заповненні певною мірою прогалин в юридичній науці щодо джерел господарського процесуального права. Теоретичні узагальнення, висновки та пропозиції, які сформульовано в дисертаційній роботі, можуть бути використані для подальшого удосконалення чинного законодавства, яке застосовується судами під час розгляду господарських спорів. Окремі положення та висновки дисертації можуть бути покладені в основу подальших наукових досліджень щодо джерел господарського процесуального права та використані у навчальному процесі. Положення дисертації Загородньої Н.В. також можуть бути використані при підготовці відповідних розділів підручників та навчальних посібників, науково-практичних коментарів до нормативно-правових актів, які регулюють порядок вирішення судами господарських спорів, а також у практичній діяльності суб'єктів господарювання.

Окремі положення результатів дисертаційної роботи використовуються в навчальному процесі Донецького юридичного інституту МВС України при викладанні дисциплін «Теорія держави та права», «Господарське право», «Господарське процесуальне право» (акт № 23/нд від 02.05.2018 р.) та можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях Донецького юридичного інституту МВС України (акт № 25/116 від 04.05.2018 р.). Крім того, результати дослідження рекомендовано до використання в практичній діяльності Товариства з обмеженою відповідальністю «ЛЕМА ШПППНГ» (довідка № 129/18 від 08.05.2018 р.), Товариства з обмеженою відповідальністю «Науково-виробнича фірма ААС» (довідка № 203/05/11 від 07.05.2018 р.), Господарського суду Київської області (довідка № б/н від 08.05.2018 р.) (додатки до дисертації).

В цілому, представлене дисертаційне дослідження є вагомим теоретичним і практичним доробком у науковому дослідженні джерел господарського процесуального права, завершеною кваліфікаційною науковою роботою у цьому напрямку дослідження. Дисертація Загородньої

Н.В. оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами, які передбачені для даного виду досліджень.

Дискусійні положення та зауваження щодо оформлення і змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи положення дисертаційного дослідження Загородньої Н.В., її важливе наукове і практичне значення, слід зауважити, що робота не позбавлена певних недоліків і дискусійних положень. Деякі положення дисертації потребують додаткової аргументації або уточнення і конкретизації, окремі є дискусійними і можуть бути предметом подальшого обговорення, в тому числі при захисті роботи.

1. На наш погляд, додаткових пояснень потребує позиція авторки щодо дії господарського процесуального закону у часі шляхом обґрунтування наявності (за виключними умовами) зворотної сили такого закону (с. 25, 84 - 89, 107 дисертації). На конституційному рівні встановлено, що закон не має зворотної дії в часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує відповідальність особи (ст. 58 Конституції України). Крім того, у своєму рішенні Конституційний Суд України від 9 лютого 1999 року у справі № 1-7/99 дійшов висновку, що положення ч. 1 ст. 58 Конституції України про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів у випадках, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб. З огляду на це, авторці бажано було б уточнити свою позицію та доцільність запропонованих змін до законодавства.

2. На підставі дослідження генезису джерел господарського процесуального права, дисертанткою визначено особливості становлення джерел господарського процесуального права, з врахуванням ступеня його галузевого оформлення в певний історичний період (с. 52–53 дисертації), серед яких: залежність системи та змісту джерел від факторів економічного, політичного, ідеологічного характеру; наявність міжгалузевих джерел права; вплив трансформації державно-політичних підходів до питань судоустрою та моделі судочинства в конкретний історичний період тощо. Не заперечуючи

проти доцільності дослідження історичного аспекту становлення та розвитку джерел господарського процесуального права, не зрозумілим залишається практичне значення виділення таких особливостей, особливо в умовах оновленого господарсько-процесуального законодавства України.

3. У другому розділі роботи дисертантка обґрунтовує визначення поняття системи джерел господарського процесуального права, як сукупності субстанціональних (базисних, основних) джерел (нормативно-правових актів, міжнародних договорів) та квазіджерел (господарських договорів, прецедентів тлумачення, правових звичаїв, принципів права, правової доктрини) зі своїм специфічним змістом, внутрішньою єдністю, ієрархією та послідовністю застосування для захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання (с. 113–115, 135 дисертації). На нашу думку, таке визначення системи джерел господарського процесуального права викликає певні зауваження. Зокрема, вважаючи господарський договір одним з квазіджерел господарського процесуального права, авторка визнає його обмежену дію, лише в межах визначення способу захисту порушеного права особи, яка звертається до господарського суду (с. 77 дисертації), тобто мова йде лише про окремі положення господарського договору. Також дисертантка наголошує, що система джерел господарського процесуального права має специфічний зміст, внутрішню єдність, ієрархію та послідовність застосування для захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання (с. дисертації). З огляду на це, потребує ґрунтовної відповіді питання, як будуть пов'язані між собою субстанціональні та квазіджерела з урахуванням зазначеного?

4. З урахуванням того, що інтеграційні процеси відбуваються практично в усіх сферах суспільства і, безпосередньо, впливають на формування джерел господарського процесуального права, дисертанткою запропоноване визначення поняття процесуальної інтеграції як процесу зближення типів здійснення правосуддя, у формі гармонізації та/або уніфікації комплексу процесуальних норм, які забезпечують організацію та функціонування

господарського судочинства з метою підвищення ефективності судового захисту суб'єктів господарювання, фізичних осіб та держави (с. 164 дисертації). В цьому аспекті, авторці бажано було б уточнити яке практичне вираження має процесуальна інтеграція, як вона проявляється в господарському процесуальному праві і яку особливість вона має для господарського процесу?

Проте, вищенаведені зауваження не мають істотного впливу на загальну позитивну оцінку результатів дисертаційного дослідження Загородньої Н.В. та їх теоретичне і практичне значення, мають дискусійний і рекомендаційний характер та спрямовані на подальше дослідження поставленої проблеми.

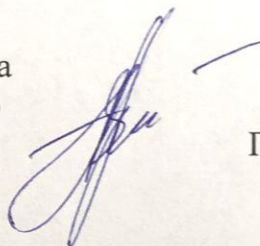
Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в опублікованих працях. Основні наукові положення, висновки та рекомендації дисертації викладено в належній кількості наукових фахових видань. Усі публікації здійснені автором особисто, що додатково вказує на самостійність та творчий характер пошуку Загородньої Н.В. за темою дисертаційного дослідження.

Загальний висновок по дисертації. Дисертація Загородньої Наталі В'ячеславівни «Джерела господарського процесуального права» характеризується належним теоретичним рівнем, свідчить про ґрунтовне володіння авторкою предметом дослідження, у тому числі практичними проблемами, які виникають під час застосування джерел господарського процесуального права. Робота є оригінальною науково-дослідною працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретне наукове завдання, що полягає в обґрунтуванні пропозицій щодо удосконалення джерел господарського процесуального права з метою підвищення ефективності господарського судочинства, захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, фізичних осіб, держави. Автореферат дисертації та наукові публікації автора з достатньою повнотою висвітлюють основні положення та результати поданого на захист дисертаційного дослідження.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що за своїм змістом та науковою новизною дисертаційна робота «Джерела господарського процесуального права» відповідає вимогам, що висуваються до кандидатських дисертацій та встановлені Порядком присудження наукових ступенів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її авторка Загородня Наталя В'ячеславівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право, господарсько-процесуальне право.

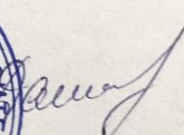
Офіційний опонент

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного, господарського та
екологічного права Національного технічного
університету «Дніпровська політехніка»



Г.В. Ільющенко

Підпис кандидата юридичних наук, доцента
Ільющенко Г.В. засвідчую:
Вчений секретар
НТУ «Дніпровська політехніка»

О.А. Данилова

« 7 » грудня 2018 р.